

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

УДК 82.091

ФРАНКАМОЎНАЯ ЛІТАРАТУРА БЕЛАРУСІ ХVІІІ СТАГОДДЗЯ:
ДА ВЫЗНАЧЭННЯ ПОЛЯ ДАСЛЕДАВАННЯЎканд. філал. навук, дац. Д.А. КАНДАКОЎ
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)

Вызначаецца новае поле даследаванняў – франкамоўная літаратура Беларусі ХVІІІ стагоддзя, якая з’яўляецца часткай шматмоўнай літаратуры Беларусі Новага часу. Дэманструюцца прыклады неабаснаванай і памылковай атрыбуцыі асобных твораў пісьменнікаў з Беларусі да франкамоўнай літаратуры (вершы Францішкі Уршулі Радзівіл і Юльяна Урсын Нямцэвіча), а таксама ўводзяцца ў навуковы ўжытак айчыннага літаратуразнаўства новыя тэксты – дзённікі князіні Тэафіліі Сапегі і архіепіскапа Магілёўскага Станіслава Богуша-Сестранцэвіча. Намячаюцца перспектыўныя накірункі даследаванняў франкамоўнай літаратуры Беларусі – пошук і выяўленне новых рукапісных тэкстаў і рэдкіх выданняў у еўрапейскіх архівах і бібліятэках.

Уводзіны. Прайшло ўжо 35 гадоў з таго часу, як А.І. Мальдзіс сваёй працай «На скрыжаванні славянскіх традыцый: літаратура Беларусі пераходнага перыяду (другая палавіна ХVІІ–ХVІІІ ст.)» адкрыў для айчыннага літаратуразнаўства кантынент пад назвай «шматмоўная літаратура Беларусі» [1]. Адны з краін гэтага кантынента ўжо добра вядомыя (польскамоўная, рускамоўная), некаторыя яшчэ толькі вывучаюцца. Напрыклад, лацінамоўны эпас Вялікага Княства Літоўскага не так даўно стаў аб’ектам даследавання ў доктарскай дысертацыі Ж.В. Некрашэвіч-Кароткай [2]. Але ёсць яшчэ такія куткі на гэтым кантыненте, што атрымалі дагэтуль вельмі сціплае асвятленне. Адзін з іх – франкамоўная літаратура. І месца, якое яна займае на літаратурнай мапе Беларусі Новага часу, зусім не адпавядае ўзроўню нашых ведаў пра яе. Гаварыць аб важнасці французскай мовы і французскай культуры для ўсёй еўрапейскай цывілізацыі новага часу – значыць паўтараць прапісныя ісціны. Вялікае Княства Літоўскае не было выключэннем з агульнага працэсу пераймання ладу прыватнага і грамадскага жыцця, мадэляў бытавых і публічных паводзін, мод, філасофскіх і навуковых ідэй, якія склаліся ў Францыі альбо за яе межамі, але ў франкамоўным асяроддзі. Запазычанне ішло не толькі шляхам непасрэдных кантактаў, але – і часцей за ўсё – праз асваенне ўзораў прыгожага пісьменства. Літаратурны дыялог выконваў у гэтым працэсе яшчэ адну дадатковую і важную функцыю. Як паказала на прыкладзе рускай літаратуры на французскай мове А.П. Грачаная [3; 4], ён дазваляў людзям ХVІІІ стагоддзя прадэманстраваць усёй адукаванай Еўропе сваю ідэнтычнасць, прадставіць сваю культуру як годную частку цывілізацыі. З такога пункту гледжання, вывучэнне франкамоўнай літаратуры перарастае з лакальнай задачы раманскай філалогіі ў важны накірунак даследаванняў нацыянальнай культуры.

Асноўная частка. Канстатаваць важнасць такой працы прыходзіцца разам з усведамленнем таго, што нам моцна бракуе пачатковых ведаў аб аб’ектах вывучэння – твораў на французскай мове, напісаных ураджэнцамі ці жыхарамі Беларусі. У сваёй кнізе А.І. Мальдзіс абмяжоўваецца ўпамінаннем двух тэкстаў такога кшталту – ананімных вершаў полацкіх дамініканцаў і талачынскіх базыліян у гонар візіту Кацярыны ІІ у Полацк у траўні 1780 года [1, с. 278]. Гэтай падказкі нам хапіла, каб выявіць, увесці ў навуковы ўжытак і прааналізаваць большую частку беларускіх выданняў ХVІІІ стагоддзя на французскай мове іншага каталіцкага ордэна – езуітаў [5; 6]. Але пошук па-за межамі езуіцкіх муроў, у свецкай літаратуры і культуры ўпіраецца ў значныя цяжкасці. Так мастацкіх твораў на французскай мове – лічаная колькасць, якая з часам не расце, а... скарачаецца. Скарачаецца таму што кампаратыўныя і тэксталагічныя даследаванні замежных і айчынных даследчыкаў паступова выкрываюць гісторыка-літаратурныя міфы. Адзін з такіх міфаў быў створаны пляменнікам Андрэ Шэнье, Габрыэлем дэ Шэнье. У 1874 годзе ён апублікаваў у сваім выданні паэтычнай спадчыны паэта-пакутніка рэвалюцыі фрагмент вершаванага паслання да Марыі Косвэй, прыпісаўшы яго Юльяну Урсыну Нямцэвічу [7, р. XXXVII–XXXVIII]. Толькі праз без малага трыццаць гадоў атрыбуцыя Габрыэля дэ Шэнье была аспрэчана Жазэфам Бедзье [8]. Поль Дзімоф падтрымаў версію славуэтага вучонага, прыпісаўшы без агаворак верш Андрэ Шэнье і надрукаваўшы яго ў трэцім томе поўнага збора твораў паэта [9, р. ІХ, 89–90]. Сапраўды, рукапісны тэкст, які паслужыў Габрыэлю дэ Шэнье крыніцай, запісаны рукамі Нямцэвіча, таксама як і подпіс пад вершам: «Нямцэвіч заўсёды будзе сябрам святога Андрэя» (*Nietcewicz sera toujours l’ami de saint André*). Аднак

змест элегіі даволі ясна паказвае, што яе адрасат – не толькі англійская мастачка італьянскага паходжання Марыя Косвэй¹, але і сам ўраджэнец Берасцейшчыны:

Trop heureux Niemcewicz dont la muse fidèle
Ouvre à ta renommée une porte nouvelle,
A sa langue étrangère enseignant tes vertus,
Te présente à l'encens de peuples inconnus...

(Такі шчаслівы Нямцэвіч, чыя верная муза / Адчыняе тваёй славе новыя дзверы, / На сваёй чужынскай мове твае цноты глумачыць, / Цябе прадстаўляе і ўсхваляе невядомым народам...).

Усё ж версія Бедзье і Дзімофа з'яўляецца няхай і цалкам пераканаўчай, але толькі разумовай рэканструкцыяй, бо аўтограф Шэнье дагэтуль не знойдзены. Крыху іншая сітуацыя з творамі на французскай мове, якія традыцыйна прыпісвалі Францішцы Уршулі Радзівіл. Дыскусія вакол рукапісу «нясвіжскай музы» пад назвай «Манускрыпт розных вершаў, мною скампанаваных і загадам Ягонаі княжацкай мосці мужа майго... маёй уласнай рукою перапісаных... у Нясвіжы 29 сакавіка 1732 года» (*Manuskrypt różnych wierszyw przeze mnie komponowanych oraz na rozkaz Xięcia JMci męża mego ... ręką moją własną przepisanych ... w Nieswiżu 29 marca roku 1732*) пачалася напачатку 2000-х гадоў. Рукапіс змяшчае дзесяць вершаў і пяць праязных фрагментаў маральна-філасофскага характару на французскай мове. Не да канца вырашаным застаецца пытанне аб атрыбуцыі Ф.У. Радзівіл трактатаў «Пра ўзаемныя абавязкі мужа і жонкі...» і «Пра шлюб». Польская даследчыца Барбара Юдковяк даводзіць, што азначаныя тэксты з'яўляюцца кампіляцыяй з твораў французскіх маралістаў [11, р. 75]. З вершамі ўсё значна прасцей і відавочней. Ужо ўкладальнікі першага выдання на беларускай мове творчай спадчыны княгіні з Нясвіжа зазначылі, што адзін з такіх вершаў, «Марнасць зямных спадзяванняў...», перакладчык Андрэй Хадановіч ідэнтыфікаваў як твор Франсуа Малерба «Парафраз псалма CXLV» (*Paraphrase du psaume CXLV*) [12, с. 408]. Крыху пазней быў распазнаны сапраўдны аўтар другога твора, апублікаванага пад іменем княгіні Радзівіл. А. Хадановіч і Б. Юдковяк адначасова ўстанавілі, што аўтар стансаў «Раніца» – Тэафіль дэ Вю, а польская даследчыца самастойна выявіла аўтарства дзвюх першых од рукапісу – яно належыць Жану-Бацісту Русо [13, с. 138]. Трэці з надрукаваных у томе «Беларускага кнігазбора» верш – царкоўны гімн «Заклік да стварэнняў славіць свайго творцу» (*Invitation aux créatures à louer leur Créateur*) лёгка знайсці ў разнастайных зборніках французскай рэлігійнай паэзіі як XVIII, так і XIX стагоддзя. Ён традыцыйна заносіцца ў творчы даробак Фенэлона [14, р. 204]. Далейшыя пошукі дазволілі нам правесці атрыбуцыю астатніх вершаў з нясвіжскага рукапіса. Трэцяя па ліку ода – яшчэ адзін парафраз Эклезіяста, выкананы Ж.-Б. Русо (*Ode tirée du psaume CXXXIX De Profundis*). Стансы на матыў верша 3 з раздзела пятага кнігі Эклезіяста на самой справе належаць пярэму абата Тэсцю дэ Бельваля. Верш пад назвай «Усё нам сведчыць аб магутнасці і дабраце Пана Бога» (*Tout nous parle de la puissance et de la bonté de Dieu*) – стансы Ф. Малерба. Дакладна нельга вызначыць аўтарства тэкста, які пачынаецца словамі «Любіце Бога ўсім сэрцам» (*Aimez Dieu de tout votre cœur*) – гэта падбор маральных настаўленняў, напісаных часткай прозай, часткай рыфмаваных. Як і ўсе астатнія творы з рукапіса княгіні Радзівіл, ён носіць духоўны характар. Звяртае на сябе ўвагу той факт, што і Малерб, і Ж.-Б. Русо, і абат Тэсцю дэ Бельваль, і Фенэлон уваходзілі ў канон французскай літаратуры, складзены езуітамі [5], а кантакты Таварыства Ісуса і нясвіжскіх ардынатаў былі вельмі цеснымі. Можна дапусціць, што матэрыялы для выпісак Францішцы Уршулі Радзівіл прадставілі езуіты, але ў іх выданнях, зробленых на беларускіх землях, мы не знаходзім тэкстаў з нясвіжскага рукапіса. Затое амаль усе яны, за выключэннем парафраза *De Profundis* Ж.-Б. Русо, сустракаюцца ў дыдактычным зборніку «Філалагічныя забаўкі...», падрыхтаваным і выдадзеным у 1749 годзе прафесарам сучасных моў універсітэта г. Галле французам Давідам Эцьенам Шафэнам [15, р. 1–3, 211–212, 227, 233, 239–240, 247–248, 283–284, 300, 322–325]. Гэтае выданне, пазнейшае за рукапіс, зразумела, не магло быць крыніцай выпісак нясвіжскай ардынаткі, яно і не фігуруе ў каталогах нясвіжскай бібліятэкі. Затое ў гэтым кнігазборы прысутнічаў іншы твор французскага педагога, пазначаны як дадатак да «Філалагічных забавак», – чацвёртае выданне «Кароткага слоўніка басні альбо міфалогіі...» (*Dictionnaire abrégé de la fable, ou de la mythologie, pour l'intelligence des poètes... servant de supplément aux Amusements philologiques, quatrième édition, Halle, 1775*) [16, с. 205–215]. Так ці інакш, нясвіжскія Радзівілы добра ведалі дыдактычныя працы Шафэна.

Такім чынам, можна ўжо станоўча сцвярджаць, што Францішка Уршуля Радзівіл, гэтак сама, як і Юльян Урсын Нямцэвіч, ніколі па-французску не рыфмавала. «Нясвіжская муза» перапісвала чужыя творы з духоўных памкненняў і, магчыма, дыдактычных патрэб. Нямцэвіч капіраваў тэкст Шэнье, напэўна, каб распаўсюдзіць яго сярод знаёмых, бо менавіта такім чынам і цыркулявала салонная паэзія ў грамадстве XVIII стагоддзя. Характэрна таксама, што ў абодвух выпадках мы маем справу з рукапісамі, якія

¹ Аб зносінах Марыі Косвэй і Андрэя Шэнье гл. [10].

не прызначаліся для друку. Прыведзеныя вышэй прыклады даюць два падказкі. Па-першае, плённым будзе пошук не толькі ў кнігах, але яшчэ – і перш за ўсё – ў рукапісных фондах архіваў і бібліятэк. Па-другое, у даследаваннях трэба сыходзіць не з сучаснага ўяўлення аб мастацкай літаратуры, а мець на ўвазе рухомасць гэтага паняцця, разумець, што адносілася да яго сферы ў той час [17]. Тады мы можам значна пашырыць поле даследаванняў, далучыўшы да эпічнай паэзіі, лірычнай паэзіі, драматургіі, апаведальнай прозы аўтабіяграфічную літаратуру.

У айчыннай гуманітарыстыцы аўтабіяграфічныя тэксты (дзённікі, пуцявыя нататкі, мемуары, аўтапартрэты) традыцыйна з'яўляюцца аб'ектам пераважнай увагі гісторыкаў [гл. напрыклад: 18], а для літаратуразнаўцаў застаюцца другаснымі крыніцамі інфармацыі, што толькі дапамагаюць узнавіць сацыяльна-культурны кантэкст эпохі. Між тым на Захадзе з 1970-х гг., і перш за ўсё ў Францыі, вывучэнне аўтабіяграфіі як выбітных пісьменнікаў, так і шараговых дзеячаў культуры, звычайных людзей стала неад'емнай часткай філалогіі намаганнямі Філіпа Лежона. Гэты нястомны даследчык «літаратуры аб сабе» заклаў асновы паэтыкі аўтабіяграфічнага жанра ў 1975 годзе ў кнізе «Аўтабіяграфічны пакт» (*Le Pacte autobiographique*, другое выпраўленнае і пашыранае выданне – 1996 [19]) і не спыняе рэфлексіі аб ёй [20]. Лежону належыць вызначэнне дзённіка XVIII – пачатку XIX стагоддзя як «штодзённага і аб'ектыўнага запісу фактаў знешняга жыцця, прызначанага для грамадскіх зносін²» («notation quotidienne et objective de faits extérieurs, destinée à la communication sociale») [21, р. 17]. Дваякасць аўтабіяграфічнага тэкста – наратыва аб сабе, падзеях свайго жыцця, укаранёнага ў розныя сацыяльна-бытавыя культурныя практыкі (перапісанне, дыктоўка, чытанне ўголас) і часам адрасаванага канкрэтнаму чытачу, – дазваляе разглядаць яго як літаратурны феномен. У якасці прыкладу прывядзем два розных па сваім паходжанні і сучасным узроўні даследаванасці дзённікі. Адзін з іх напісаны часткова па-французску, часткова па-польску княгіняй Тэафіліяй з Ябланоўскіх Сапегай, краўчынай літоўскай, актыўнай дзячакі барскай канфедэрацыі. Яна пачала рабіць запісы ў канцы снежня 1771 года на радзіме, і спыніла весці іх у канцы сакавіка 1776 года ў эміграцыі ў Страсбургу. Большая частка гэтага дзённіка, дагэтуль цалкам не выдадзенага³, захоўваецца ў Польскай бібліятэцы ў Парыжы (1771–1773, 1774–1776), асобныя нататкі за 1773 год знаходзяцца ў Нацыянальным архіве Кракава і Львоўскай навуковай бібліятэцы імя В. Стэфаніка НАН Украіны. Беларускім даследчыкам ён амаль невядомы, хаця месціць шмат цікавай інфармацыі аб жыцці і палітычнай дзейнасці барскіх канфедэратаў за мяжой, штодзённым побыце самой княгіні і яе атачэння. Дзённік жа архіепіскапа Магілёўскага Станіслава Богуша-Сестранцэвіча за 1797–1800 гады быў выдадзены ў арыгінале па-французску і ў перакладзе на рускую мову амаль сто гадоў таму У. Крыксіным і М. Гадлеўскім у часопісе «Старына і навізна» [23–27]. За мінулы час дакумент, у адрозненні ад запісак княгіні Сапегі, не аднойчы выклікаў цікавасць гісторыкаў, культуролагаў і мовазнаўцаў. Але абодва тэксты ніколі не разглядаліся літаратуразнаўцамі.

Між тым у абодвух яркава праяўляецца тая асноўная рыса аўтабіяграфіі, якую вылучыў Ф. Лежон: «Прыхаваны прадмет аўтабіяграфіі – гэта імя асабовае» [19, р. 33]. Хаця ў дзённіку Тэафіліі Сапегі пераважаюць пераказы рукапісных навін, газет, чутак, чужых слоў, тым не менш яе асабісты голас выразна чуцен дзякуючы французскай мове, літаратуры і культуры, якія становяцца для аўтаркі «сімвалічнымі крыніцамі спасціжэння» (тэрмін амерыканскага антраполога К. Гірца [28, р. 45]). Яны даюць ёй магчымасць разважаць перш за ўсё аб жаночасці і звязаных з ёй псіхалагічных асаблівасцях і грамадскіх абавязках. «Эсэ аб характары, нормах і розуме жанчын у розныя часы» (*Essai sur le caractère, les moeurs et l'esprit des femmes dans les différents siècles*, 1772) Антуана Леанарда Тама – адзін з такіх стымуляў яе роздуму аб самастойнасці і годнасці жанчыны. Княгіня Тэафілія Сапега шмат часу бавіць у мужчынскай кампаніі, займаецца палітычнымі справамі, засланыючы часам свайго мужа князя Юзэфа Сапегу, маршалка літоўскай канфедэрацыі. Менавіта па-французску яна дае характарыстыку сабе і свайму полу: «Можна тое і крыху ганарліва, але добра пасуе майму полу, які створаны, каб аддаваць загады» («Peut-être bien que ce soit une petite vanité, mais elle sied bien à mon sexe qui est fait pour commander») [29, р. 204].

Французскі тэатр і французская драматургія XVIII стагоддзя таксама даюць княгіні Тэафіліі багата сімвалічнага матэрыялу для роздуму аб сабе, для аналізу сваёй эмацыянальнай сферы. Яе ўлюблёныя п'есы, якія яна не аднойчы пераглядае ў страсбургскім тэатры, – «Вясковы вяшчун» Жан-Жака Русо і «Яўгенія» Бамаршэ. Асабліва апошняя з іх, якая даруе ёй «бясконцю асалоду» і своеасаблівы ўрок пачуццяў. Княгіня так тлумачыць свае ўражанні ад драмы Бамаршэ: «Гэта адна з найбольш удала напісаных п'ес, што малое пачуцце з найвялікшай сілай. Яна расчуліла мяне да слёз. Немагчыма ўявіць яшчэ большы поспех, бо яна робіць наймагутнейшае ўражанне» [30, р. 712].

Мова тэатральных знакаў і сітуацый дазваляе княгіне Тэафіліі надаць вытанчаную форму сваім мацярынскім пачуццям. Яе сустрэчы ці развітанні з дзецьмі Аляксандрам і Ганнай, што ад'язджаюць са

² Курсіў наш. – Д.К.

³ Дзённікавыя запісы за 1771–1773 гады выдаў, пераклаўшы ўсе французскія выразы і выказванні на польскую мову, выбітны гісторык пачатку мінулага стагоддзя У. Канапчыньскі [22].

Страсбурга да карміліцы ў Люнэвіль, заўсёды суправаджаюцца слязамі. Апісанні такіх сцэн выкрываюць не толькі чулінасць княгіні, але і залежнасць стылю ад раманных і драматургічных клішэ таго часу. Першае з'яўленне ў вялікім свеце яе сына адбываецца ў тэатры. Княгіня Сапега прыводзіць двухгадовага Аляксандра на спектакль, каб убачыць, «якое ўражанне зробіць [на яго] увесь гэты натоўп, убранне залы, ігра актораў, якія ён убачыць у першы раз у сваім жыцці» [31, р. 1264]. Гэты досвед павінен быў таксама паўплываць на развіццё эмацыйнага свету дзіцяці, якое «здаецца вельмі сур'ёзна паставілася да гэтага новага для яго відовішча, і калі вярнулася дадому, не ўмеючы яшчэ выказаць сваіх ідэй, пантамімай паказала ўсё, што ўбачыла» [31, р. 1264]. Мацярынскія пачуцці княгіня Сапега таксама выражае, карыстаючыся літаратурнымі мадэлямі: «Трымаючы яго [Аляксандра] падчас спектакля на каленях, я разважала аб годнасці словаў Карнэліі, маці Гракхаў, якая іх называла перад іншымі рымлянкамі сваімі сапраўднымі каштоўнасцямі і скарбамі. І мне здавалася, што якім бы не быў малым мой сын, але ён дадаваў мне гонару» [31, р. 1264].

Дзённік княгіні Тэафіліі Сапегі з'яўляецца часткай той сферы развіцця еўрапейскай ментальнасці і пісьменства новага часу, якую даследчыца жаночых дзённікаў і мемуараў XVIII стагоддзя Катрыёна Сэт назвала «фэбрыкай інтымнасці» [32, р. 7–46]. Паняцце інтымнасці тут мае значэнне, адрознае ад таго, якое яму надаюць зараз. Інтымнасць эпохі Асветніцтва – сфера прыватнага, асабістага ў жыцці чалавека, якое трэба дасціпна вытлумачыць і прадставіць. Сама форма і практыка дзённікавых нататак княгіні Сапегі паказвае, што яны ствараліся з разлікам на далейшае чытанне: у белавым варыянце тэкста, запісаным рознымі людзьмі, шмат паправак рукамі княгіні, якія тычацца напісання імён асабовых, тапонімаў і т.п. У дзённіка было прынамсі два дакладна вядомых чытача, на якіх указвае сама княгіня Тэафілія: сакратар Антон, да якога яна часта звяртаецца на палях свайго чарнавога аўтографа: «Антон перапіша» альбо «Антон, перапішы гэта» і сакратар Барскай канфедэрацыі Ігнацы Богуш, якога княгіня называе «Прыяцель». Перад намі безумоўна літаратурны тэкст, па сваёй прыродзе і па сваіх функцыях.

Калі княгіня Тэафілія Сапега шукае мадэлі паводзінаў і правілы іх апісання ў драматургіі, то яе сучаснік архіепіскап Магілёўскі Станіслаў Богуш-Сестранцэвіч сам быў вымушаны граць камедыю пры двары Паўла I, каб умацаваць свой крэдыт даверу і уплыў. Як вядома, апошні расійскі імператар XVIII стагоддзя адносіўся да свайго сана як актор да ролі ў п'есе – цалкам сур'ёзна і адначасова з гумарам. Яго называлі рускім Гамлетам. Ён быў вялікім аматарам тэатральных відовішчаў, жартаў і розыгрышаў, якія ладзіў сам, у якіх удзельнічаў альбо за якімі назіраў. Мемуарысты таго часу сведчаць, напрыклад граф Ф.Г. Галоўкін, што пры двары Паўла I смяліся і баяліся ў роўнай ступені [33]. У сітуацыі, калі манаршая міласць можа ў любы час знікнуць, архіепіскап Магілёўскі выказвае сябе як выдатны царадворац і актор, што ўмее падладзіцца пад правілы гульні імператара. Падчас паездкі з Масквы ў Беларусь, ён вытрымлівае колкія жарты з боку гвардзейскіх афіцэраў, якія, хутчэй за ўсё па загаду Паўла I, шукаюць у карэце пажылога святара ўяўную палюбоўніцу. Пры двары Богуша-Сестранцэвіча пастаянна клічуць «ваяўнічай царквой» («*église militante*»), што з'яўляецца адначасова насмешлівым намёкам на яго складаны адносіны з езуітамі, яго ваеннае мінулае (архіепіскап у маладосці служыў у кавалерыі) і параўнаннем з «вялебным айцом камендантам», персанажам вальтэраўскага «Кандзіда».

Камічныя сцэны прыдворнага жыцця ў дзённіку архіепіскапа чаргуюцца з кранальнымі, калі на знакі манаршай увагі ён адказвае ў адпаведнасці з амплуа вернападданага. У час візіту ў езуіцкі калегіум у Оршы Павел хваліць Богуша-Сестранцэвіча за ўдалае кіраванне каталіцкай царквой у Расійскай імперыі: «Я вельмі ўсцешаны, што прывязаў Вас да сябе». Архіепіскап не ведае, што адказаць у «парыве радасці». Потым, «калі ён збіраўся ўзыйсці ў брычку, Імператар сказаў мне: "Прыязджайце да мяне з візітам ў Санкт-Пецярбург, калі справы Вам дазваляць, калі зможаце, калі Вы захочаце". Я выказаў радасць і жаданне. Ён узыйшоў разам з князем Аляксандрам і даслаў мне паветраны пацалунак. З маіх вачэй пабеглі слёзы, ён адправіўся» [23, р. 35].

Пры двары Паўла I ігралі не толькі жыццё, але і смерць. Вядомая нам частка дзённіка Богуша-Сестранцэвіча распачынаецца ўжо пасля найбольш відовішчнай і уражлівай жалобнай цэрэмоніі паўлаўскага часу – перапахавання Пятра III. Затое ў кароткі тэрмін са снежня 1797 па люты 1798 года архіепіскап Магілёўскі падрабязна занатоўвае падрыхтоўку і ўвесь абрад двух хаўтуроў, якія сам асвятляе, – прынца Вюртэмбергскага, цесця Паўла I, і Станіслава Аўгуста Панятоўскага. Скрупулёзнасць апісанняў падкрэслівае асаблівае значэнне гэтых цэрэмоній для манарха і прэлата. Калі Павел у гэтых абрадах жадае ўзнавіць традыцыі рыцарскіх пахаванняў [34, р. 161–162], то Богуш-Сестранцэвіч, дасканалы выконваючы свае абавязкі, карыстаецца з найлепшай нагоды, каб выказаць сваю адданасць імператару, і атрымлівае ад яго шчодрую матэрыяльную ўзнагароду і пахвалу.

Дзённікі княгіні Тэафіліі Сапегі і архіепіскапа Магілёўскага Станіслава Богуша-Сестранцэвіча маюць кардынальныя адрозненні ў мэтах, інтанацыях, абставінах стварэння. Але ў іх ёсць і значныя агульныя рысы, акрамя мовы, якой яны выкладзены. Гэта моцная павязь з французскімі літаратурнымі мадэлямі, праз якія іх аўтары імкнуцца да вызначэння свайго «я», сваёй сацыяльнай і культурнай ідэн-

тычнасці. Гэта тэатралізацыя жыцця, якое з жывога і хаатычнага працэса сілай слова ператвараецца ў выверанаю мастацкую канструкцыю.

Заклучэнне. Падводзячы вынік гэтым першапачатковым назіранням за франкамоўнай літаратурай Беларусі XVIII стагоддзя, трэба адзначыць, што пошукі маюць весціся ў доволі шырокім полі, якое мы паспрабавалі кантурна акрэсліць. Зварот да рукапісных крыніц, мемуарнай літаратуры, ліставанняў, дзённікаў падаецца першарадным і шматбагатым. Трэба таксама вяртаць з нябыту некаторыя імёны і мастацкія тэксты. Так, амаль цалкам ігнаруецца беларускай навукай (адзінае выключэнне – невялікі артыкул В. Пазднякова ў «Энцыклапедыі ВКЛ» [35, с. 339]) імя графа Міхала Яна Борха, натураліста-аматара, аўтара не толькі навуковых, але і шматлікіх паэтычных і драматычных твораў на французскай мове: трагедыі «Віктар Амедэй» (*Victor Amédée*, Варшава, 1789), паэмы «Станіславіяда, альбо Шчаслівае выратаванне Станіслава II, караля Польшчы» (*Stanislaïde ou l'Heureuse délivrance de Stanislas II roi de Pologne*, Варшава, 1791), прыроднай замалёўкі «Сентыментальны парк маёнтка Варкляны графа Борха на Белай Русі» (*Jardin sentimental du château de Warkland, dans le Comté de Borch en Russie Blanche*, 1794) і іншых. Ягоны пераклад на французскую мову паэмы Крыстафа Марціна Віланда «Аберон» (*Obéron, poème en 12 chants par Monsieur Wieland, écrit en allemand et traduit en français par Mr le comte de Borch*, Базэль, 1798) чыталі нясвіжскія Радзівілы – адзін асобнік гэтай кнігі зафіксаваны ў іх кнігазборы [36, с. 489–492].

Фактычны матэрыял будзе далей назапашвацца – гэта асобная праца, у якой шмат цяжкасцяў, звязаных не толькі са зборам, а і з адборам аб'ектаў даследавання, сярод якіх могуць адшукацца «фантомныя» тэксты, накіраваныя на франкамоўных «вершаў» Ф.У. Радзівіл і Ю. Урсына Нямцэвіча. Акрамя звычайнага, гэтая праца мае таксама канцэптуальнае значэнне, бо без яе не складаецца цэласная панарама шматмоўнай літаратуры Беларусі і нацыянальнага беларускага пісьменства.

ЛІТАРАТУРА

1. Мальдзіс, А.І. На скрыжаванні славянскіх традыцый: Літаратура Беларусі пераходнага перыяду (другая палавіна XVII – XVIII ст.) / А.І. Мальдзіс. – Мінск : Навука і тэхніка, 1980. – 352 с.
2. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Лацінамоўны ліра-эпас у полілінгвістычнай літаратуры Беларусі XVI – першай паловы XVII стагоддзяў: традыцыя, гісторыка-эстэтычная эвалюцыя : аўтарэф. дыс. ... д-ра філал. навук : 10.01.01 / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая ; Беларус. дзярж. ун-т. – Мінск, 2012. – 48 с.
3. Гречаная, Е.П. Когда Россия говорила по-французски: русская литература на французском языке (XVIII – первая половина XIX века) / Е.П. Гречаная. – М. : ИМЛИ РАН, 2010. – 383 с.
4. Gretchanaïa, E. «Je vous parlerai la langue de l'Europe... » : la francophonie en Russie (XVIIIe – XIXe siècles) / E. Gretchanaïa [etc.]. – Bruxelles : Peter Lang, 2012. – 411 p.
5. Kondakov, D. Les «coquins de la Russie Blanche»: la francophonie jésuite en Biélorussie aux XVIIIe et XIXe siècles / D. Kondakov // La francophonie européenne aux XVIIIe–XIXe siècles : Perspectives littéraires, historiques et culturelles / sous la direction de E. Gretchanaïa, A. Stroev, C. Viollet. – Bruxelles : Peter Lang, 2012. – P. 137–150.
6. Кондаков, Д.А. Панегирик полоцких иезуитов в честь Петра Лазарева и графа Августа Ильинского: социально-культурный и политический контекст / Д.А. Кондаков // Вестн. Полоцкого гос. ун-та. Сер. А. Гуманит. науки. – 2014. – № 10. – С. 2–7.
7. Chénier, A. de. Œuvres poétiques de André de Chénier, avec une notice et des notes par M. Gabriel de Chénier / A. de Chénier. – Paris : Alphonse Lemerre, 1874. – Т. I. – P. CLVII–342.
8. Bédier, J. Un fragment inconnu d'André Chénier / J. Bédier // Etudes critiques. – Paris : Armand Colin, 1903. – P. 115–123.
9. Chénier, A. Œuvres complètes de André Chénier publiées d'après les manuscrits par Paul Dimoff / A. Chénier. – Paris : Delagrave, 1919. – Т. III : Elégies, épîtres, odes, iambes, poésies diverses. – P. XIII–336.
10. Buisson, G. Mrs. Cosway, inspiratrice d'André Chénier / G. Buisson // Cahiers Roucher-André Chénier. – 2001. – №20. – P. 11–24.
11. Judkowiak, B. «Aux ordres de l'époux obéir, c'est le droit essentiel des épouses»: le mariage dans les écrits de la princesse Franciszka Urszula Radziwiłł (1705–1753) / B. Judkowiak // Studia Romanica Posnaniensia. – 2011. – Vol. 38/1. – P. 67–79.
12. Радзівіл, Ф.У. Выбраныя творы / Ф.У. Радзівіл ; пер. з пол. і фр. ; уклад. С. Кавалёва. – Мінск : Беларускі кнігазбор, 2003. – 448 с.
13. Русецкая, Н. Семейная муза: паэзія Францішкі Уршулі Радзівіл / Н. Русецкая. – Мінск : Кнігазбор, 2006. – 212 с.
14. Fornin, A.-F. Sacra sages, ou Recueil de morceaux peu connus, sur des sujets religieux / A.-F. Fornin. – Tours : Mame, 1828. – Т. II : Partie française. – 378 p.
15. Choffin, D.-E. Amusements philologiques, ou Mélange agréable de diverses pièces concernant l'histoire des personnes célèbres, les évènements mémorables, les usages et les monuments des anciens, la morale, la mythologie et l'histoire naturelle, avec quelques pièces de poésies, et un indice général, servant de préparation aux études / D.-E. Choffin. – Halle : Maison des Orphelins, 1749. – Т. II. – 478 p.
16. Библиотека Радзивиллов Несвижской ординации : каталог изданий из фонда Центральной научной библиотеки имени Якуба Коласа Национальной академии наук Беларуси: XVIII век : в 4 кн. / НАН Беларуси, ЦНБ им.

- Я. Коласа ; сост.: А.В. Стефанович (отв. сост.), М.М. Лис ; ред. библиографических записей: О.М. Дрозд, И.Л. Мурашова ; редколл.: Н. Ю. Березкина (глав. ред.) [и др.]. – Минск : Беларуская навука, 2013–2015. – Кн. 3 : (1771–1785). – 2014. – 846 с.
17. Лотман, Ю.М. О содержании и структуре понятия «художественная литература» / Ю.М. Лотман // О русской литературе: Статьи и исследования (1958–1993): История русской прозы: Теория литературы / Вступ. ст. И.А. Чернова. – СПб. : Искусство-СПб, 1997. – С. 774–788.
 18. Arche Пачатак. – 2014. – № 1–2 (Гісторыя Беларусі XIX стагоддзя ў мемуарах). – 384 с.
 19. Lejeune, Ph. Le Pacte autobiographique / Ph. Lejeune. – nouvelle éd. augmentée. – Paris : Seuil, 1996. – 381 p.
 20. Lejeune, Ph. Signes de vie. Le Pacte autobiographique 2 / Ph. Lejeune. – Paris : Seuil, 2005. – 276 p.
 21. Lejeune, Ph. Journal intime: pléonasme ou oxymore? / Ph. Lejeune // Cahiers du monde russe. – 2009. – № 50/1 (Ecrits personnels. Russie XVIIIe – XIXe siècles). – P. 17–20.
 22. Konopczyński, W. Z pamiętnika konfederatki księżnej Teofili z Jabłonowskich Sapieżyny (1771–1773) / W. Konopczyński. – Kraków : Spółka Wydawnicza Polska, 1914. – 205 s.
 23. Journal et correspondance de Stanislas Siestrzencewicz-Bohusz, premier archevêque-métropolitain de toutes les églises catholiques en Russie. Première partie. 1797–1798 // Старина и новизна. – 1913. – Кн. 16. – С. III–157.
 24. Journal et correspondance de Stanislas Siestrzencewicz-Bohusz, premier archevêque-métropolitain de toutes les églises catholiques en Russie. Deuxième partie. 1797–1798 // Старина и новизна. – 1914. – Кн. 18. – С. 158–237.
 25. Journal et correspondance de Stanislas Siestrzencewicz-Bohusz, premier archevêque-métropolitain de toutes les églises catholiques en Russie. Troisième partie. 1799–1800 // Старина и новизна. – 1915. – Кн. 19. – С. 277–301.
 26. Journal et correspondance de Stanislas Siestrzencewicz-Bohusz, premier archevêque-métropolitain de toutes les églises catholiques en Russie. Quatrième partie. 1799–1800 // Старина и новизна. – 1916. – Кн. 21. – С. 233–321.
 27. Journal et correspondance de Stanislas Siestrzencewicz-Bohusz, premier archevêque-métropolitain de toutes les églises catholiques en Russie. Cinquième partie. 1800 // Старина и новизна. – 1917. – Кн. 22. – С. 319–398.
 28. Geertz, C. The Interpretation of Cultures: Selected Essays / C. Geertz. – N. Y. : Basic Books, 1973. – 470 p.
 29. Journal de la princesse Teofila Sapieha (1771–1772) // Bibliothèque polonaise de Paris. – F. 46. Vol. I.
 30. Journal de la princesse Teofila Sapieha (1774) // Bibliothèque polonaise de Paris. – F. 46. Vol. III.
 31. Journal de la princesse Teofila Sapieha (1775–1776) // Bibliothèque polonaise de Paris. – F. 46. Vol. IV.
 32. Seth, C. La fabrique de l'intime: Mémoires et journaux de femmes du XVIIIe siècle / C. Seth. – Paris : Robert Laffont, 2013. – 1194 p.
 33. Golovkine, F. La cour et le regne de Paul Ier: portraits, souvenirs et anecdotes / F. Golovkine; avec introduction et notes par S. Bonnet. – Paris : Plon-Nourrit et Cie, 1905. – 448 p.
 34. Schaub, M.-K. Les pompes funèbres des tsars et tsarines en Russie, XVe–XVIIIe siècle / M.-K. Schaub // Funérailles princières en Europe, XVIe–XVIIIe siècle: Le Grand théâtre de la mort / sous la direction de J.A. Chorościcki, M. Hengerer, G. Sabatier. – Paris : Editions de la FMSH, 2012. – P. 141–163.
 35. Пазднякоў, В. Борхі / В. Пазднякоў // Вялікае княства Літоўскае : Энцыклапедыя : у 2 т. / рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. – 2-е выд. – Мінск : БелЭн, 2007. – Т. 1 : Абаленскі – Кадэнцыя. – С. 339.
 36. Библиотека Радзивиллов Несвижской ординации: каталог изданий из фонда Центральной научной библиотеки имени Якуба Коласа Национальной академии наук Беларуси: XVIII век : в 4 кн. / НАН Беларуси, ЦНБ им. Я. Коласа; сост.: А.В. Стефанович (отв. сост.), М.М. Лис; ред. библиографических записей: О.М. Дрозд, И.Л. Мурашова; редколл.: Н. Ю. Березкина (глав. ред.) [и др.]. – Минск : Беларуская навука, 2013–2015. – Кн. 4 : (1786–1800). – 2015. – 583 с.

Пасмыніў 15.04.2015

FRENCH LANGUAGE LITERATURE IN 18TH CENTURY BELARUS: TOWARDS THE DEFINITION OF RESEARCH FIELD

D. KANDAKOU

The article gives the definition of a new research field, French language literature in 18th century Belarus, a part of Belarus multilanguage modern literature. Examples of unmotivated and erroneous attribution of some works by authors from Belarus (i.e. poems by Franciszka Urszula Radziwiłł and Julian Ursyn Niemcewicz) are presented. Farther, new texts (i.e. diaries by the princess Teofila Sapieha and the Archbishop of Mohilev Stanislaw Bohusz-Siestrenczewicz) are introduced in the scientific use of Belarusian literary criticism. The paper ends by targeting promising directions of French language literature studies in Belarus: quest and detection of new manuscripts and rare printed texts in European archives and libraries.